

SOUČASNÁ ARCHEOLOGIE SEVERNÍ BAKTRIE

Ladislav STANČO (*Praha*)

Z hlediska archeologických bádání měla oblast starověké Baktrie mezi regiony Střední Asie vždy výsadní postavení. Atraktivita Baktrie tkví jak v její výhodné poloze na dálkových obchodních stezkách, užívaných už od 3. tisíciletí př. Kr., tak v četnosti zmínek o ní v literárních pramenech. Až do začátku devadesátých let 20. století byla středoasijská archeologie téměř výhradně doménou sovětských badatelů. Západní věda byla v souvislosti s tímto regionem a především právě s Baktrií postavena do kuriózní situace. Po jistou dobu, do roku 1979, bylo možné pracovat v její jižní části – dnešním severním Afghánistánu. Později, v době občanské války a zejména v devadesátých letech, kdy se archeologické práce v Afghánistánu zastavily, začaly západní expedice působit naopak v tzv. Severní Baktrii, na sever od Amudarji v zemích bývalého Sovětského svazu – méně v Tádžikistánu, více v Uzbekistánu. Část severní Baktrie ležící na území dnešního Uzbekistánu se zhruba kryje se Surchandarijskou oblastí zahrnující povodí řek Surchandarji a Šerabáddarji, pravobřežních přítoků Amudarji/Óxu. Právě tato oblast je jedním z archeologicky nejbohatších, a tudíž nejintenzivněji zkoumaných regionů celé Střední Asie. Od dvacátých let 20. století je cílem soustavné práce různých archeologických expedic. Mezi lety 1926-1928 zde působil tým z Muzea východních kultur v Moskvě, který zkoumal zejména stúpu Zurmalu poblíž Termezu. Mezi lety 1936-1938 pak Termezská archeologická komplexní expedice vedená M. E. Massonem prozkoumala Starý Termez a Airtam. Po druhé světové válce bylo mnoho výzkumů uskutečněno v sousedním jižním Tádžikistánu.¹ Od padesátých let připadá vůdčí úloha v bádání Ústavu dějin umění Taškentské univerzity pod vedením G. A. Pugačenkové. V letech 1959-1963 její tým odkryl palác v Chalčajanu a současně zkoumal Šortepa a Chajrabád. Od roku 1961 do roku 1978 prováděli taškentstí archeologové prospekční práce a zmapovali více než 200 lokalit. V letech 1962-1963 a zejména od roku 1967 do konce sedmdesátých let prováděli rozsáhlý soustavný výzkum Dalverzintepa, které pokládají za hlavní město Jüe-čských kmenů.² V osmdesátých letech a později pracoval

¹ Podrobně o dějinách bádání viz Кошелевко 1985, 250-255.

² Пугаченкова 1966, Пугаченкова – Ртвеладзе 1978.

žák Pugačenkové E. V. Rtveldze na výzkumu pevnosti u přívazu přes Óxos, v lokalitě Kampyrtepa. Výzkumy zde probíhají dodnes a přinášejí doposud nejbohatší informace o materiální kultuře a drobném umění doby kušánské. Rtveldzeho tým je také výjimečný v publikování výsledků svého bádání – pravidelně vycházejí monografické výkopové zprávy.

V současné době probíhá v Surchandarijské oblasti jižního Uzbekistánu několik archeologických výzkumů. Organizují je především mezinárodní expedice. Rozsáhlé práce probíhají na největší lokalitě severní Baktrie, ve Starém Termezu. Výzkumu jeho citadely a pahorku Čingiztepa se v posledních letech věnuje uzbecko-francouzská expedice vedená Š. Pidáevem a P. Lerichem. Na periferii Termezu, na pahorku Karatepa, pracuje uzbecko-japonský (Š. Pidáev, K. Kjuzo) tým na odkrývání buddhistického jeskynního i nadzemního klášterního komplexu. Nedaleko odtud probíhá dodatečný výzkum a konzervace slavného buddhistického kláštera Fajáztepa, financované UNESCO (vede T. Annaev). Další japonská expedice, v čele s prof. K. Tanabem, odkrývala na přelomu tisíciletí citadelu druhé nejvýznamnější antické lokality Dalverzintepa, ležící na horním toku Surchandarji. Ústav dějin umění Taškentské univerzity v kooperaci s ruskými archeology již čtvrt století zkoumá, jak bylo zmíněno, pevnost Kampyrtepa, jež snad byla významným přívozem na obchodní stezce ze Samarkandu (Marakanda) do Baktry. Od loňského roku odkrývá tento tým také opevněné sídliště Dabilkurgan na úpatí hor Kugitang. Právě loni skončila také desetiletá práce uzbecko-německé expedice (Š. Šajdulláev, D. Huff) na pozdněbronzové lokalitě Džarkutan u Šerabádu.

Aktuálním příspěvkem české archeologie ke zkoumání starověké Střední Asie je archeologický výzkum na lokalitě Džandavláttepa v Surchandarijské oblasti jižního Uzbekistánu, tedy v západní části Severní Baktrie.³ Tento projekt vznikl v roce 2001 jako společná aktivita Archeologického ústavu Akademie věd Uzbeké republiky v Samarkandu a Ústavu pro klasickou archeologii FF UK v Praze. K započetí výzkumu právě na této lokalitě vedlo hned několik důvodů. Prvním z nich je její strategická poloha, Džandavláttepa je totiž největším opevněným sídlem Šerabádské oázy a zároveň leží na důležité obchodní cestě spojující hlavní město Baktru na jihu s největšími centry Sogdiány na severu. Byla také k dispozici řada informací o samotné lokalitě. První prospekce zde prováděli ruští a uzbeckí archeologové v sedmdesátých letech a svá zjištění publikovali v roce 1973 a 1974.⁴ Konkrétnější poznatky přinesla německo-uzbecká expedice, která na Džandavláttepa působila v roce 1993.⁵ D. Huff a Š. Pidáev otevřeli něko-

³ Předběžné zprávy o výzkumu viz Stančo 2003; Abdullaev – Stančo 2003; Abdullaev – Stančo 2004a; Abdullaev – Stančo 2004b; Abdullaev – Stančo 2004c.

⁴ Пидяев 1974; Ртвеладзе – Хакимов 1973, 13-14, fig. 3, 3.

⁵ Huff – Pidaev – Chaydoullaev 1994 a 2001; Huff 1995.

lik zkušebních sond: jednu na citadele, jednu poblíž nejvyššího místa pahorku (mimo citadelu), dvě v korytě vymletém jarním přívalovým deštěm, tzv. „avraku“ na východním okraji pahorku. V posledně jmenovaných sektorech se snažili zkoumat obnažené spodní, tedy starší vrstvy osídlení. Zejména sektor číslo 2 měl stanovit chronologii celého pahorku. Konečně poslední sektor, číslo 4, měl přinést odpovědi na otázky spojené s fortifikací a přístupovou komunikací. Právě k těmto sektorům (č. 2 a 4) jsme později obrátili pozornost i my.

Rok 2002 byl spíše prospekční sezónou. Na výzkumu se podíleli čtyři archeologové a jeden student archeologie za pomoci 12-15 místních dělníků. Byly započaty práce ve čtyřech sektorech. V sektoru „4“ v prostoru jižní hrany pahorku v místě, kde okolní terén pozvolna stoupá do výrazně vyšší úrovně než kdekoli jinde po obvodu *tepa*, a naznačuje tak přítomnost „rampy“ před branou, vedl práce Š. Šajdulláev, který navázal na svou práci v rámci německo-uzbeckého projektu. Již zpočátku se ukázalo, že naše předpoklady byly oprávněné a že se zde jedná o komplex městské brány a přilehlého opevnění. V první a druhé sezóně byl rozčišťován povrch a zjišťován půdorys opevnění. V roce 2004 již byl započat plošný odkryv některých částí hradby. Na západ od prostoru brány byla odkryta nárožní pravouhlá bašta starší stavební fáze, na východ od brány byla odkryta pravouhlá bašta související s nejmladší fází fungování hradeb. Vnější zeď této bašty se bohužel zachovala v některých místech pouze do úrovně jedné cihly, zbytek byl stržen. Vnitřní prostora bašty je zapuštěna neobvyklým způsobem do samotného tělesa čtyřmetrové hradby, a nikoli pouze přistavěna před její čelo. Průchod do vnitřní místnosti v baště je v její nárožní části. Mezi touto baštou a samotnou branou byla zachycena horní část střílny šipkovitého tvaru. V bezprostřední blízkosti nalevo od brány byla objevena boční ochranná zeď, která vybíhá minimálně 25 m před čelo hradby. Vlevo nad průchodem branou jsme našli koridor vydlážděný nepálenými cihlami a zaplněný z valné části množstvím velikých valounů, které mohly sloužit jako těžká munice při obraně brány. Doposud ovšem zbývá v konstrukci brány mnoho nejasných momentů a detaily architektonického řešení a zejména změn v průběhu jednotlivých fází funkce brány budou předmětem našeho dalšího zkoumání. Již nyní ale můžeme říci, že výzkum prostoru městské brány přinese mnoho nových informací o stavební konstrukci fortifikací starověké Baktrie.

Druhým sektorem, kde provádíme výzkum již od roku 2002, je sektor číslo 7. Je to prostor v bezprostřední blízkosti nejvyššího bodu celého „šachristánu“ (města, městského osídlení), kde jsme podle navrstvení kulturních vrstev a pro blízkost citadely předpokládali významnou stavební aktivitu. V roce 2002 zde byly pod vedením autora tohoto článku otevřeny dva zkušební čtverce 7A a 7B. K nim v roce 2003 přibýly čtverce 7C, 7D a 9A a 9B a v roce 2004 pak ještě 9C, 9E, 7E a 10C. Na výzkumu se podíleli archeolog J. Halama (2003, 2004) a čtyři studenti archeologie: L. Grmela,

Š. Rückl, L. Šmahelová (2004) a K. Urbanová (2003, 2004). Celkem zde prozatím probíhaly práce v deseti čtvercích 4 × 4 m, tedy na ploše zhruba 160 m². Tato plocha se rozkládá na svahu, proto se hloubka jednotlivých sond značně liší; u výše položených čtverců přesahuje 2 m, zatímco u spodních se pohybuje okolo 1-1,2 m. Předem jsme věděli, že odkrývání poslední stavební fáze bude komplikováno využitím plochy pahorku pro muslimské pohřebiště v novověku. Záležitost byla nakonec složitější, než jsme čekali, a mnohé situace se díky těmto hrobům staly značně nepřehlednými. Čtverce v jižní části sektoru 7A, 7E, 9A a 9E ukazují, že zde existovala rozsáhlá platforma vybudovaná z nepálených cihel s rozměry 30 × 30 cm. Tento prostor není příliš bohatý na nálezy. Stěny budov vzniklých v poslední stavební fázi, tedy v druhé polovině 3. a ve 4. století po Kr., byly zachyceny ve čtvercích 7C, 7D, 10C a 9C. Zachytili jsme také situace, kde tato pozdní zástavba narušuje starší, patrně vrcholně kušánské stavby (2. století po Kr.). Tyto výše položené čtverce přinesly také výrazně bohatší nálezový materiál, jak keramiku, tak předměty z kovu (drobné nástroje, jehlice, hroty šípů), kosti (mnoho fragmentů ozdobných jehlic, hlavice jedné z nich je formována do podoby ruky) a celou řadu kušánských mincí. Jedním z nejzajímavějších nálezů vůbec je římská spona typu *lunula* ze čtverce 7B, nalezená bohužel ve svrchních destruktčních vrstvách, a tedy bezpochyby druhotně přemístěná. Tento typ spony se datuje do konce 1. až první poloviny 2. století po Kr.

V blízkosti sektoru 7 byly už roku 2002 otevřeny dvě další zkušební sondy. Sektor číslo 6 otevřel K. Abdulláev (vedoucí výzkumu za uzbeckou stranu) na jih od č. 7 v prostoru, kde jsme předpokládali část městské hradby a její návaznost na vnitřní zástavbu. Situace ve čtvercích 6A a 6B ovšem nasvědčuje spíše tomu, že v poslední stavební fázi, ze které zde bylo zachyceno několik fragmentů zdí, již městské opevnění neplnilo svou funkci. Východně od sektorů 6 a 7 pak byla v centrální části sídliště (také v roce 2002) otevřena sonda č. 8, kde pracoval L. Boháč. Zde se objevily pozůstatky architektury hned pod povrchem a v téměř učebnicovém příkladu archeologické situace jsme zde mohli zkoumat tři periody obývání budovy při zachování zdí a konstrukci nových úrovní podlah. Práce v sektorech 6 a 8 v dalších letech nepokračovala.

K. Abdulláev otevřel v sezóně 2003 sondu v sektoru 2, kde pracovala již zmíněná německo-uzbecká expedice. Bezprostředně v sousedství staršího stratigrafického řezu otevřel nový pod číslem 2A. Výsledky ze staršího řezu nebyly publikovány a materiál nelze dohledat. Bylo tedy rozhodnuto o založení nového řezu se záměrem podchycení chronologie celé lokality. Řez prozatím dosahuje hloubky 7 m od povrchu a sleduje odshora fáze kušánsko-sásánovskou, kušánskou, přechodnou (Jüe-č), řecko-baktrijskou a pozděně achajmenovskou. Poskytl množství drobných nálezů, několik terakotových figurek, dobře zachovaných mincí a chronologicky citlivou keramiku.

V sezóně 2004 byl otevřen nový sektor výzkumu na citadele Džandavlát-tepa, který byl označen číslem 20. Nejprve byly otevřeny čtverce 20C, 20D

a 20E, ve kterých byla zachycena obvodová zeď (zeď „A“) monumentální budovy se severojižní orientací. Šířka zdi odpovídá šířce tří a půl cihly o rozměrech 40 × 40 cm a s mezerami dosahuje 1,5 m. Velmi dobrý stav zachování konstrukce, absence hrobových jam a utváření okolního reliéfu nás vedly k rozhodnutí rozšířit řadu prvních tří čtverců k severu i k jihu. Byly otevřeny čtverce 20B, 20F, přičemž v nejsevernějším (20B) byla zachycena pouze ranější stavební fáze tvořící nárožní prvek fortifikace (patrně bašta). Tyto ranější konstrukce jsou zbudovány z cihel o rozměrech 30 × 30 cm. Další části této hradby byly nalezeny pod zdí „A“ i v dalších čtvercích. Přímo z konstrukce samé ve čtverci 20C pochází nález čtyř mincí, které lze předběžně datovat do vrcholného kušánského období, tedy do 2. století po Kr. Situace ve čtverci 20C, přestože byla narušena dvěma mladšími jámami, jasně nasvědčovala tomu, že jsme zde zachytili i nároží monumentální budovy. Po otevření sousedního čtverce směrem na západ – 20N – se nám po pečlivém rozčištění destrukcí podařilo zachytit nejen příčnou zeď k dlouhé zdi „A“, ale také stěnu běžící paralelně s „A“. Jejich vzájemná vzdálenost je cca 2,5 m a společně tvoří jakýsi koridor nebo chodbu. V tomto čtverci už byla situace poněkud komplikována hrobovou jámou v JV rohu. Naopak v SV rohu, vně velké stavby, byla nalezena spodní část velké zásobnice v původním umístění. Současně výzkum v této sondě přinesl značné množství drobných nálezů z vrstev destrukcí horních částí zdi. I zde byla pod úrovní poslední stavební fáze odhalena koruna zdi ze starší stavební fáze s odlišnou orientací.

Současně s předchozími byl výzkum rozšířen i k jihu, a to postupně o čtverce 20F, 20G a 20H. Zeď „A“ máme tímto zachycenu v délce zhruba 30 m. Protože situace v sondě 20H nasvědčuje tomu, že jsme zde zachytili jihovýchodní nároží budovy, můžeme říci, že máme odkrytu celou jednu stěnu palácové budovy z konce 3. až počátku 4. století. Máme zachycenu rovněž základovou spáru této stavby a fragmenty podlahy zpevněné keramickými střepy, která mohla souviset přinejmenším s pozdní fází existence paláce.

Závěrem je třeba dodat, že vedle samotného archeologického výzkumu Džandavlattepa rozvíjíme prospekční aktivity v bližším i vzdálenějším okolí. Naším cílem je sestavení podrobné archeologické mapy regionu, pochopitelně v součinnosti s ostatními expedicemi. Precizně provedený výzkum doplněný podrobnou mapou rozšíření osídlení Severní Baktrie a jeho vývoje v době vlády Řeků, Šaků, Jüe-č i Kušanů by nám mohl pomoci k zodpovězení otázek souvisejících s chronologií a historií obecně, a to nejen Baktrie, ale i Střední Asie jako celku.

Bibliografie:

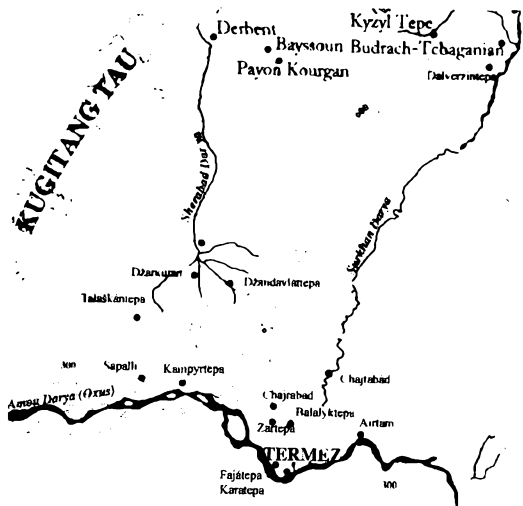
ABDULLAEV, K. – STANČO, L., 2003: *Djandavlattepa: Preliminary Report of the 2002 Excavation Season*, Studia Hercynia VII, 165-168.

- ABDULLAEV, K. – STANČO, L., 2004a: *Excavation of Jandavlattepa, Sherabad District, Northern Bactria*, Circle of Inner Asia Art 19/2004, 3-10.
- ABDULLAEV, K. – STANČO, L., 2004b: *Археологические работы на Джандавлаттепа. Археологические Исследования в Узбекистане 2003 год*. Вып. 4, 19-25.
- ABDULLAEV, K. – STANČO, L., 2004c: *Jandavlattepa. The Preliminary Report of 2003 Excavation Season*, Studia Hercynia VIII, 156-160, v tisku.
- HUFF, D., 1995: *An Unusual Type of Terracotta Figurine from North Bactria*, in: INVERNIZZI, A. (ed.), *In the Land of Gryphones*, Torino, 269-273.
- HUFF, D. – PIDAEV, Ch. – CHAYDOULLAEV, Ch., 1994: *Djandavlattepa. Archeologik otrjadinig 1993 jilda kilgan tadjikotlari: chusoboti*, Samarkand (interní tisk, nepublikováno).
- HUFF, D. – PIDAEV, Ch. – CHAYDOULLAEV, Ch., 2001: *Uzbek-German Archaeological Researches in the Surkhan Darya Region*, in: *La Bactriane au carrefour des routes et des civilisations de l'Asie centrale. Actes du colloque de Termez 1997*, Paris.
- КОШЕЛЕНКО, Г. А., 1985: *Древнейшие государства Кавказа и Средней Азии*, Москва.
- ПИДАЕВ, Ш. Р., 1974: *Материалы к изучению древних памятников Северной Бактрии*, in: *Древняя Бактрия*, Ленинград, 32-42.
- ПУГАЧЕНКОВА, Г. А., 1966: *Халчаян*, Ташкент.
- ПУГАЧЕНКОВА, Г. А. – РТВЕЛАДЗЕ, Э. В., 1978: *Далверзинтепе*, Ташкент.
- РТВЕЛАДЗЕ, Э. В. – ХАКИМОВ, З. А., 1973: *Маршрутные исследования Северной Бактрии*, in: *Из истории античной культуры Узбекистана*, Ташкент, 13-14, fig. 3, 3.
- STANČO, L., 2003: *Předběžná zpráva o archeologickém výzkumu Džandavlattepa v Uzbekistánu*, *Orientalia Antiqua Nova* III, 121-124.

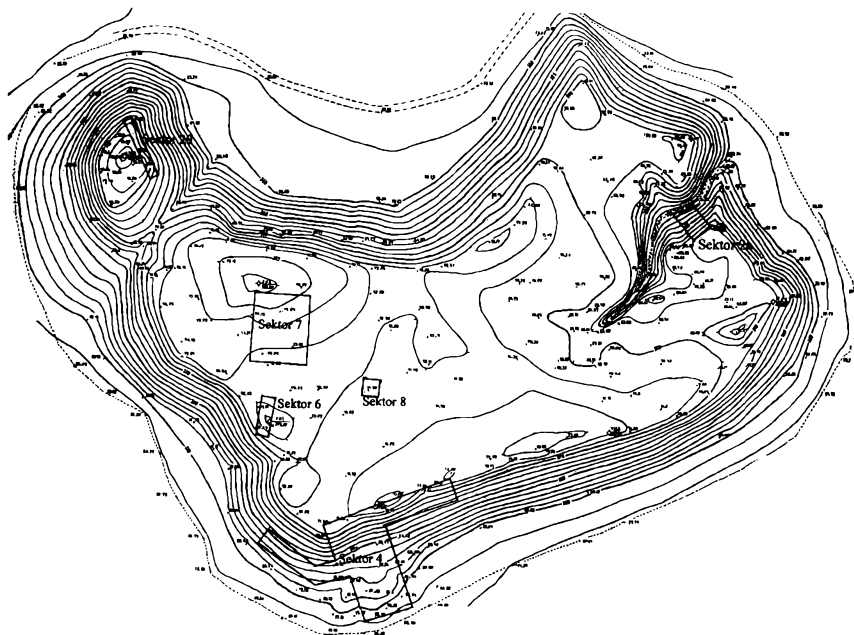
SUMMARY

New Archaeological Discoveries in Northern Bactria

The joint venture project of the Institute for Classical Archaeology of Charles University in Prague and the Archaeological Institute of Academy of Sciences of Uzbekistan in Samarkand contributes to the archaeological research of Northern Bactria since 2002. The team is busy with archaeological excavations of the site of Jandavlattepa and undertook some prospecting journeys in the neighbourhood, especially in the vicinity of Pashkhurt and Baysun. The second and third excavation season (2003, 2004) on the site of Jandavlattepa shows clearly that the site was well chosen and is worthy of our attention and could bring many important archaeological data not only for the Kushan and Graeco-Bactrian periods but also for the transitional phases – the period of Sakas and Yuezhi.

1. Mapa Surchandarji (Severní Baktrie)
s vyznačením nejdůležitějších antických lokalit

2. Plán Džandavlátpepa se sektory, kde probíhá archeologický výzkum

3. Pohled na čtverce 10C, 7C a 9C od západu

4. Zed' a pec narušená hrobovou jámou, sonda 9C

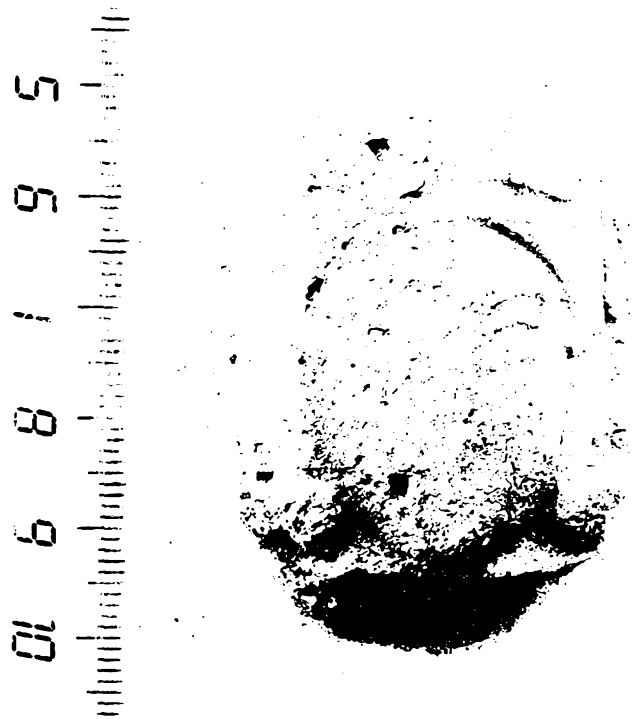
5. Stratigrafický řez v sektoru 2A

6. Pohled do koridoru v hradbě se zásobou balvanů k obraně brány

7. Celkový pohled na citadelu od východu

8. Hlava bohyně, terakota. Sektor 2A

9. Hlavice jehlice v podobě ruky, čtverec 9C

HISTORIK JOSEF DOBIÁŠ NA CESTÁCH. Po stopách starých Římanů na Středním východě

Tomáš MOTLÍČEK (Olomouc)

Když jsem začal studovat životní osudy a vědecké dílo univerzitního profesora Josefa Dobiáše (1888-1972), mezinárodně uznávaného historika starověkých dějin, překvapilo mne a zaujalo, kolik studijních cest za svůj dlouhý život podnikl. V předloženém příspěvku se prozatím věnuji jeho výpravám na Střední východ,¹ které patří, alespoň z mého pohledu, k nejexotičtějším a nejobtrodružnějším ze všech cest, které uskutečnil.

Cestovatelské touhy Josefa Dobiáše se dají vysledovat už v době studií, kdy společně se svými bratry Jindřichem a Kazimírem opouštěl pravidelně o letních prázdninách rodný Pelhřimov. Nejprve prochodil – a to doslova – jižní Čechy a Šumavu. Během studia na pražské univerzitě se jeho cestovatelský záběr rozšířil. V roce 1909 sjezdil severní Itálii, o rok později navštívil východní pobřeží Jaderského moře a severozápadní část Balkánského poloostrova a rok před vypuknutím první světové války nabíral zkušenosti v německých městech a švýcarských kantonech. Josefa Dobiáše do světa před válkou nepřitahovalo kulturní dědictví starých Římanů, jak by se snad očekávalo od pozdějšího profesora starověkých dějin. Ve středu jeho studijních zájmů stály středověké dějiny a především středověké umění. Ještě v průběhu studia klasické filologie se těšil, až se bude moci po jeho ukončení, už jako středoškolský profesor, věnovat českým mediévalním dějinám.²

Osud před schopného a ctizádnostivého muže postavil jiné úkoly, jež ho nasměrovaly k dějinám ještě starším. Profesori Václav Novotný a Jaroslav Bidlo mu nabídli neobsazenou stoličku starověkých dějin na pražské univerzitě. To mělo mimo jiné za následek změnu Dobiášovy cestovatelské orientace. Plánované trasy se přesunuly od hrázděných domů a gotických katedrál střední a západní Evropy k ruinám antických měst, vojenských táborů římských legií a nespočtým místům spojeným s antickou historií.

Josef Dobiáš se začal mezi světovými válkami vydávat téměř každoročně po místech, kam před staletími sahala moc světovládného Říma. Historik chtěl z vlastní zkušenosti poznat všechno, co mu mohlo být nápomocno při

¹ Přidržuji se anglo-amerického termínu „Střední východ“ (*Middle East*) jako označení pro celou oblast od Maroka přes Súdán po Turecko.

² Archiv Akademie věd České republiky v Praze (dále jen AAV ČR v Praze), fond Josef Dobiáš, pořádáno, deník z roku 1908.

studiu historie. Jeho nejčastějším cílem byl samotný Řím a Apeninský poloostrov.

„První povinností historika zabývajícího se dějinami širšího i užšího teritoria je seznámit se s zeměpisnými jeho poměry. Bez znalosti geografického prostředí nelze získati konkrétní představu o běhu událostí politických, ale ani o všeobecných, vnitřních poměrech té neb oné země, které jsou z velké části určovány přírodními jejími poměry, přetvořovanými ovšem od času zasahováním lidské ruky“³ – těmito slovy zahájil Josef Dobiáš akademické čtení nazvané *Historický zeměpis řecký a římský* na Univerzitě Karlově v roce 1927. Historik vlastně parafrázoval slova řeckého dějepisce Polybia, jenž už ve 2. století př. n. l. zahrnul požadavek nutné osobní zkušenosti – myšleno i geografické a topografické znalosti sledovaného území či konkrétní lokality – mezi tři podmínky, které musí splnit každý historik píšící politické dějiny.⁴

Josef Dobiáš považoval za nepřipustné pojednat o historii země, kterou by nepoznal z autopsie, byť alespoň zběžně. Návštěvám antických lokalit přikládal stejnou váhu jako kritice historických pramenů a studiu veškeré soudobé literatury. Nejvýstižněji problém autopsie charakterizuje v jednom z dopisů adresovaných Boženě Černé: „Dovedete se vžít v náladu člověka, který si učinil životním úkolem vypsát dějiny země (tzn. římské provincie Sýrie – pozn. T. M.), kterou nezná, co náhle se octne na místech, o nichž měl přes všechno poctivé studium knižní představu přece jen velmi a velmi nejasnou? Jest sice možné i za pracovním stolkem rozřešit leckterou záhadu historické topografie, ale tu konkrétní představu o zeměpisném prostředí, jaká by měla být ideálem každého historika, poskytuje jen a jen autopsie.“⁵

Pražský historik nepatřil k těm cestovatelům, kteří své dojmy z cest zaznamenávali pro literární časopisy, i když měl ty nejlepší odborné předpoklady a dar hlubokého vnímání. Výpravy, které uskutečnil ve dvacátých a třicátých letech 20. století po Evropě, Asii a Africe, měly výhradně studijní charakter. Získané poznatky a zkušenosti potom uplatňoval výlučně při univerzitních přednáškách a zohledňoval je ve vědeckých studiích a monografiích.

U Josefa Dobiáše, stejně jako u všech cestovatelů, je třeba počítat s vrozenou touhou poznávat cizí kultury, krajiny a lidi. Všechny cesty, které od roku 1920 podnikl – kromě několika studijních pobytů v německých archívech ve třicátých letech –, byly spojeny výhradně se studiem antických dějin a historie římských provincií.

³ Tamtéž, *Historický zeměpis řecký a římský*, univerzitní přednáška, studijní rok 1927.

⁴ Srov. J. DOBIÁŠ, *Dějepisectví starověké*, Praha 1948, s. 177-178.

⁵ AAV ČR v Praze, fond Josef Dobiáš, pořádáno, korespondence s Boženou Černou, dopis, 17. 7. 1928, Damašek (Sýrie).

Důležitým předpokladem pro úspěšnou cestu byl a stále zůstává dostatek kapitálu. Na nedostatek finančních prostředků si Josef Dobiáš nikdy nestěžoval. Mám-li stručně definovat jeho poměr k hmotným statkům, je nejpřesnější konstatovat, že byl od přírody šetrný člověk. Finanční prostředky, bez ohledu na výši, investoval pouze do dvou požitků – cestování a nákupu antických mincí. Tyto zdánlivě nesouvztažné finanční položky mají společného více, než se na první pohled může zdát. Soustavné rozmnožování soukromé sbírky mincí císařů 2. století n. l., Marka Aurelia a jeho syna Comoda, totiž také souviselo se studijními pobyty za hranicemi republiky, neboť každoročně objížděl numismatické aukce v západní Evropě. A když nenakupoval, pak alespoň v numismatických kabinetech evropských muzeí hledal „své císaře“, jak jim familiárně říkal.

Vhodnou „záminku“ k seznámení se s dalším územím, zemí nebo alespoň několika lokalitami spojenými s římskou přítomností nabízela účast na mezinárodních konferencích. Josef Dobiáš prezentoval vlastní vědecké poznatky a reprezentoval československou vědu na většině historických, archeologických a filologických kongresů organizovaných v meziválečné Evropě. Na všechny vědecké sjezdy byl vyslán jako oficiální zástupce československé vlády, Univerzity Karlovy, Československé akademie věd a umění a dalších korporací, jichž byl členem. Jako vyslanec československé vědy potom pobíral nejrůznější finanční podpory a cestovní studijní stipendia.⁶ Jediné, co na těchto akcích nevyhledával, byly společné kongresové exkurze. „Zařítal jsem se vždycky konat vědecké exkurze v společnostech, poněvadž věda při tom vždycky špatně pochodí,“ vyjádřil se jedenkrát o hromadném organizovaných prohlídkách.⁷ Není nezajímavé dodat, že v tomto konkrétním případě projevil svoji nespokojenost nad přítomností uznávaného archeologa, dlouholetého ředitele archeologických výzkumů v Ostii, Guida Calzy, jenž se k němu „nečekán a neznám“ připojil k prohlídce římských památek v alžírské Džemile (ant. Cuicul) a rozptyloval svou přítomností Dobiášovu koncentraci.⁸

Úspěch jednotlivých zájezdů byl vedle již uvedených faktorů podmíněn i tím, s kým dotyčný cestoval, i když je patrné, že Josef Dobiáš nejraději poznával svět sám. Sněs se pouze s mladším bratrem Kazimírem, s nímž projel Tunisko, Alžírsko, Maroko, Řecko, Turecko, Libanon a Sýrii. Několik cest po Evropě podnikl s první manželkou Ludmilou. Druhou ženu vzal na

⁶ Finanční podpory a stipendia hrály vždy velmi důležitou roli. Např. v roce 1924 mu bylo uděleno cestovní stipendium 6 000 Kč na cestu do Tuniska a Alžírsko. – AAV ČR v Praze, fond Josef Dobiáš, pořádáno, oznámení o udělení cestovního stipendia, 24. 2. 1924, Praha.

⁷ Tamtéž, korespondence s Boženou Dobiášovou, dopis, 18. 4. 1930, Constantine (Alžír).

⁸ Tamtéž.

krátký výlet do severního Maroka. Výborné rodinné zázemí tak bylo dalším činitelem, který příznivě motivoval Dobiášovy cestovatelské plány a potřeby. Právě Božena Dobiášová svého manžela vždy a za každých okolností podporovala. Nikdy mu nebránila v odjezdu do zahraničí. „*Kdybys musel, miláčku, odjet a já nemohla s Tebou, snesla bych to trpělivě a neslyšel bych ode mne stesků, tím buď jist,*“ přesto však dodala, „*ale modlím se, aby to nemusilo být, protože odloučení od Tebe je poloviční smrt, věř mi to.*“⁹

Někdy se divím, že se Josef Dobiáš z cest vrátil živ a zdrav. Nikoli snad proto, že by tomu nasvědčovala napjatá politická situace v té či oné zemi. Josef Dobiáš byl velký vědec, ale pro všední život člověk zcela nepraktický. Korespondence s manželkou je plná úsměvných, často až anekdotických příhod, které vypovídají mnohé o jeho roztržitosti. Do těžko přístupného terénu neprobádaných ruin se dokázal vypravit v nevhodné obuvi. Ztrácel – a šťastně nacházel – osobní doklady a finanční hotovost. Na celodenní výlet do pouště klidně odjel bez vody a s nedostatečnými zásobami jídla. „*Ten den např. jsem neměl v ústech (od 3 ráno!) nic než 3 plátky salámu a několik karamel, které mne i jindy musily živit, když jsem celý den nepřišel s lidmi (tj. Evropany) do styku. A kde jsem přišel, tam to byl přednosta staničky jako Vlášence, s 2 kolejemi, odloučený od světa jako na pacifické dráze, který mi např. včera nemohl dát ani vody, poněvadž široko daleko pramenitá není a z Tunisu ještě nedošla [...]*“¹⁰

Citované úryvky z dopisů dokazují, že Josef Dobiáš měl vlastnost, bez které se žádný cestovatel, turista ani výletník neobejde. V jeho žilách kolovala alespoň kapka dobrodružné krve. Usmyslel-li si prohlédnout archeologickým náradím doposud nedotčený antický Simitthus (dn. Šimtu), rozkládající se mimo přístupové trasy, neváhal na koni přebrodit největší tuniskou řeku Medžerdu. „*Včerejšek byl vrchol mého dobrodružného putování. [...] abych se dostal do Šemtu (ant. Simitthu), musil jsem navštívit pro bezpečnost arabského šejka, který mi dal s sebou průvodce a půjčil koně, neboť jinak bych se byl nedostal přes 3 vedy (řeky), které bylo nutno pro nedostatek mostů přebrodit. Jedna z nich byla největší řeka tuniská Medžerda, hodně širší nežli Sázava a snad jako Vltava. [...] To bys koukala, jak jsem 2 hodiny rajtoval mezi samými Araby, kteří se ten den rojili na trh do Vedu M'léz. Nu, a vrátil jsem se i odtud šťastně [...]*“¹¹ Chtěl-li prochodit nevykopené ruiny lokality Thubursicum Numidarum (dn. Šamissa), nezalekl se přítomnosti arabského obyvatelstva, které se v jeho listech nikdy netešilo přílišné důvěře, a raději simuloval nabitou zbraň v kapse, než aby upustil od svého záměru a prohlídku místa nedokončil. „*Sorva opustíš automobil, který ovšem do*

trosek nemůže, a vzdálíš se z dohledu šoféra, který musí hlídat svůj stroj, obklopí Tě domorodí Arabové a nehnou se od Tebe. Stále mezi sebou podezřele hovoří nesrozumitelnou hatmatilkou, inu, dnes po mně opravdu lezla husí kůže. Pro strach jsem měl stále ruku v kapse a nápadně jsem v ní zdůrazňoval – elektrickou svítilničku, aby myslili, že mám revolver.“¹²

Římskou Afrikou – Tuniskem, Alžírskem a Marokem (1924-1927)

Severní Afrika nebyla pro občany prvorepublikového Československa zemí neznámou. Do tzv. Malé Afriky, jak se Maghrebu někdy říkalo, neboli Francouzské severní Afriky, jak ji nazývali evropští kolonizátoři, se jezdilo poměrně běžně, o čemž mimo jiné svědčí i řada kvalitních, či méně zdařilých cestopisů. Existoval jeden podstatný rozdíl mezi Josefem Dobiášem a dalšími cestovateli. Pražský profesor se úzce specializoval na tzv. mrtvou Afriku, památky římské Afriky pohřbené pod nánosy hlíny a písku. Ostatní upřednostňovali spíše živou Afriku, obdivovali nebo zatracovali tehdejší arabskou (muslimskou) Afriku.

O třech afrických výpravách v letech 1924, 1925 a 1927 se dochovalo jen několik torzovitých informací, které jsou roztroušeny v jeho objemné písemné pozůstalosti. Z těchto střípků je nejlépe dokumentovatelná první cesta z února 1924, která byla spojena s historickým čtyřměsíčním stipendijním pobytem v Československém historickém ústavu v Římě na přelomu let 1923 a 1924. Stipendista využil příhodné zeměpisné polohy římského působiště a na únor 1924 si naplánoval zájezd do Tuniska a Alžírka. Francouzské Tunisko bylo po moři z italských přístavů v Neapoli a Palermu snadno dostupné. Lodní lístek tam a zpět – nejspíše z Palerma do Tunisu – stál i s jídlem 284,40 franků.¹³ Zdá se, že ještě koncem roku 1923 s odjezdem váhal. V prosinci mu však rodiče a bratr Kazimír psali do Říma, aby nelitoval peněz a do Afriky odjel.¹⁴

Politická situace ve Francouzské severní Africe byla poměrně stabilizovaná. Ve dvacátých a třicátých letech minulého století sice vzrůstalo národně osvobozené hnutí v Tunisku, Alžírsku i Maroku, ale jeho organizace byla nejednotná a dosažené výsledky nepatrné. Protesty arabského obyvatelstva proti evropským kolonizátorům se omezovaly na lokální stávkové demonstrace.¹⁵

Dochoval se předběžný itinerář trasy, z kterého vyplývá, že spíše než otázku bezpečnosti v cílových destinacích řešil přednostně způsob přepra-

¹² Tamtéž.

¹³ Tamtéž, diář z roku 1923.

¹⁴ Tamtéž, dopis od rodičů Josefa Dobiáše, 28.-29. 12. 1923, Pelhřimov.

¹⁵ P. SLUGLETT – M. FAROUK-SLUGLETT (ed.), *Tuttle Guide to the Middle East*, Vermont – Tokyo 1992, s. 182-208.

⁹ Tamtéž, korespondence s Josefem Dobiášem, dopis, 16. 2. 1930, Praha.

¹⁰ Tamtéž, korespondence s Boženou Dobiášovou, dopis, 22. 4. 1930, Tunis (Tunisko).

¹¹ Tamtéž.

vy po Tunisku a Alžírsku. Stávající infrastruktura nenabízela mnoho uspokojivých variant, jak se bez potíží pohybovat po obou muslimských zemích.¹⁶ I když se koloniální mocnosti od druhé poloviny 19. století postaraly – z důvodů vojenských a hospodářských – o rozšíření železniční a silniční sítě ve většině států Středního východu, situace se zlepšovala jen pozvolna. Znáčná část antických lokalit totiž ležela stranou civilizace, mimo hlavní dopravní tepny. Josef Dobiáš se nehodlal nijak omezovat řídkou železniční sítí, proto už dopředu počítal s pronájmem automobilu s řidičem.¹⁷

Podle razítka v cestovním pasu vstoupil dne 6. února 1924 v Tunisku poprvé na africký kontinent.¹⁸ Hlavní město Tunis se na několik příštích dnů stalo výchozím místem jeho výletů po nejbližších římských lokalitách. Těžko si lze představit, že by první prohlídka zavedla historika do rozvalin jiného antického města než slavného Kartága, vzdáleného pouhých 15 km od středu hlavního města.¹⁹ Prozkoumání zbytků římských ruin zabralo Josefu Dobiášovi den, protože pozůstatky jednotlivých objektů jsou roztroušeny na značně rozlehlé ploše.

Následujícího dne se badatel přemístil 60 km jihozápadně od Tunisu do římského města Thuburbo Maius (dn. Henšir el-Kasbat), situovaného pod výběžky masivu Džebel Zaghván. Zbytky města, jehož rozkvět spadal do 2. a 3. století n. l., objevil francouzský archeolog Charles Tissot v roce 1857. S výkopy se ovšem začalo až v roce 1912. Když Josef Dobiáš lokalitu o 12 let později navštívil, byla odkryta její nepatrná část. Dodneška byla vykopána necelá polovina původního města.²⁰ Téhož dne nemohl vynechat zástavku u zbytků původně 123 km dlouhého Hadriánova akvaduktu, který zásoboval Kartágo vodou z pramenů u městečka Ziqua (dn. Zaghván). Historik, znající reliéf krajiny, určitě ocenil dovednosti starověkých stavitelů, kteří dokázali překonat terénní nerovnosti a vybudovali dokonalý samospádný vodovod pro mnohatisícové město.

Na programu čtvrtého dne v Tunisku bylo městečko El-Džem, stojící na místě, kde se v době římské rozkládalo mnohem rozlehlejší římské municipium Thysdrus. Josef Dobiáš absolvoval 200 km cesty vlakem z Tunisu na jihovýchod, aby na vlastní oči viděl zbytky nepřehlédnutelné dominanty

¹⁶ AAV ČR v Praze, fond Josef Dobiáš, pořádáno, itinerář cesty do Tuniska a Alžírsko z roku 1924.

¹⁷ Tamtéž. Dochované poznámky svědčí o tom, že se J. Dobiáš na cestu dobře připravil. Snažil se omezit na minimum případné prostoje a přepravní těžkosti.

¹⁸ Tamtéž, cestovní pas Josefa Dobiáše, vydán v roce 1922.

¹⁹ Tamtéž. O programu Josefa Dobiáše ve dnech 7.-12. 2. 1924 se zachoval propagační materiál francouzské cestovní kanceláře, do něhož historik zaznamenával den návštěvy.

²⁰ K. BRODERSEN (Hrsg.), *Antike Stätten am Mittelmeer*, in: *Metzler-Lexikon*, Stuttgart – Weimar 1999, s. 832-834. – www.bseditons.com/tunisie/de/site/site_antique, otevřeno 10. 10. 2004.

El-Džemu, nejzachovalejšího a největšího amfiteátru na africké půdě, který nechal na začátku 3. století postavit císař Septimius Severus.²¹

V následujících třech dnech se cestovatel přesunul z východního Tuniska na západ. Na úpatí pohoří Tebursuk v nadmořské výšce cca 600 m prošel antickou Thuggu (dn. Dugga), která je archeology považována za nejzachovalejší archeologický areál římské Afriky. Prohlídka celé náhorní plošiny se zbytky divadla pro cca 3,5 tisíce diváků, kapitolského chrámu, jehož fotografie nechybí v žádné publikaci o římské Africe, stejně tak jako snímek unikátního Atebanova mauzolea datovaného do druhé poloviny 2. století př. n. l., trvala celý den, a i tak lokalitu prošel jen zběžně, protože se rozprostírá zhruba na 25 ha.²² Severozápadně od Thuggy se rozkládá další římská kolonie, Bulla Regia (dn. Hammam Daradži). Moderní průvodci doporučují rezervovat si na prohlídku divadla vytesaného do skály, pozůstatků Apollónova chrámu či zbytků honosných paláců a lázní minimálně dvě hodiny. Josef Dobiáš procházel ruiny bezmála den. V následujících dnech se cestovatel přesouval dále na západ, do Alžírsko.

Další zprávy o sobě podává až z východního Alžírsko, když 17. února posílá manželce pohlednici z „nejkrásnější saharské oázy“ Biskra.²³ Kudy vedla jeho cesta v předcházejících čtyřech dnech, tj. od 13. do 16. února, o tom nemáme vůbec žádné písemné zprávy. Mapa římské Afriky nabízí nespočet možností. Než dojel do oázy Biskra měl na trase hned několik významných lokalit – Thagaste (dn. Súk Atlas), Thevestis (dn. Tebessa), Madauros, Cirta (dn. Constantine), Lambaesis (dn. Lambes), Thamugadi (dn. Timgad). Je jisté, že se 12. února stočil na jihozápad a vlakem dojel do alžírského města Súk Atlas, odkud pokračoval opět po železnici na jih do Tebessy. Z Tebessy se potřeboval přesunout dále na západ do Thamugadi, založeného Traianem v roce 100 n. l., a do vojenského tábora Lambaesis, s téměř dokonale zachovaným půdorysem. To ale již nebylo možné vlakem, nýbrž „pravidelnou“ linkou autobusu do Ajn-Bejdy a odtud zase vlakem do Šenšely. Z ní je to už jen kousek do těchto archeologických areálů, jejichž prohlídka připadla na 16. února.²⁴ Jihozápadně od Lambaesis se v saharské poušti rozprostírá oáza Biskra (ant. Vescer), která je nejjihnější zaznamenanou lokalitou této výpravy.²⁵ Z Biskry odjel přes Batnu do Constantiny (ant. Cirta), kam se dostal

²¹ Tamtéž, s. 837-839.

²² www.archaeologie.uni-freiburg.de/thugga, otevřeno 9. 10. 2004 – www.bseditons.com/tunisie/de/site/site_antique, otevřeno 10. 10. 2004.

²³ AAV ČR v Praze, fond Josef Dobiáš, pořádáno, korespondence s Ludmilou Dobiášovou, pohlednice, 17. 2. 1924, Biskra (Alžírsko).

²⁴ Tamtéž, účet z hotelu, 16. 2. 1924, Batna (Alžírsko). Hotel zabezpečoval i automobilovou dopravu do Lambaese a Timgadu.

²⁵ Tamtéž, itinerář cesty do Tuniska a Alžírsko. J. Dobiáš uvažoval i o jiné variantě možné trasy. Ze Súk Atlasu do Tebessy a zpět; ze Súk Atlasu do Constantiny,

ještě téhož dne, tj. 17. února. O den později se už procházel v Džemile (ant. Cuicul). Pokud cesta probíhala bez potíží podle plánu, byl 19. února v Alžíru.²⁶ Vzhledem ke skutečnosti, že musel z Afriky odplout nejpozději 21. února, se domnívám, že už neabsolvoval zdlouhavý přejezd z Alžíru do Tunisu, ale vracel se do Itálie přímo z alžírského přístavu. Zbývající dva dny na africkém kontinentě využil k prohlídce Tipasy a Šeršellu (ant. Iol Caesarea). Dne 22. února 1924 už zasílá srdečné pozdravy manželce do Prahy z Castelvetrana-Selinunte na Sicílii. A jak vnímal Josef Dobiáš rozdíl mezi africkým a sicilským venkovem, prozrazuje citát z pohlednice: „*Tak jsem se [...] šťastně vrátil ze země těch pohanů zas do Itálie, zatím na Sicílii, kde nejsou poměry mnohem evropštější. Sedím na vojenské stanici, poněvadž tu jiného útulku není, nežli přijede vlak.*“²⁷

Josef Dobiáš byl s první výpravou na africkou půdu spokojen. Už tehdy uvažoval o dalších cestách, což se mu vyplnilo hned v dalším roce. Rok 1924 byl pro něj úspěšný i z jiných důvodů. Stáž v Římě se vydařila. Po návratu na Josefa Dobiáše čekalo jmenování mimořádným profesorem starověkých dějin Řeků a Římanů na Univerzitě Karlově v Praze.²⁸

V roce 1925 pobýval v jižním Tunisku. O této výpravě nevíme téměř nic, pouze to, že do Tuniska připlul 15. července 1925 opět z Palerma.²⁹ Předpokládám, že dokončil prohlídku římských center ve středním a jižním Tunisku (Mactar, Althiburo, Ammaedara, Sufetula ad.)

Dva roky poté projel společně s bratrem Kazimírem západní Alžírsko a Maroko. Z Prahy odjeli vlakem 2. července a po zastávkách v Lyonu, Orange, Avignonu a Arles se v přístavu Marseille nalodili 6. července na parník.³⁰ První dochovaná zpráva pochází z 15. července z Meknás (Maroko),³¹ města ležícího jen několik kilometrů od nejdůležitější římské lokality v Maroku, Volubilis. Tady končila římská cesta vedoucí přes Galii, Hispánii a přístav Tingis. Z marocké cesty se zachovala už jen fotografie s pohledem na Fás. Následující program není znám. Případnou trasu nelze

odtud na jih do Batny (s autobusovým přejezdem do římských lokalit Lambaesis a Thamugadi). Z Batny mohl pokračovat dále na jih do oázy Biskra a stejnou cestou se potom vrátit zpět do Constantiny. Vynechal by tak pouze Šenšelu.

²⁶ Tamtéž, korespondence s Ludmilou Dobiášovou, pohlednice, 17. 2. 1924, Biskra (Alžírsko)

²⁷ Tamtéž, korespondence s Ludmilou Dobiášovou, pohlednice, 22. 2. 1924, Castelvetrano-Selinunte (Itálie).

²⁸ Tamtéž, oznámení o jmenování mimořádným profesorem dne 12. 3. 1924, 17. 4. 1924, Praha.

²⁹ Tamtéž, cestovní pas Josefa Dobiáše, vydán v roce 1922.

³⁰ Tamtéž, diář Josefa Dobiáše na rok 1927.

³¹ Tamtéž, korespondence s Boženou Černou, pohlednice, 15. 7. 1927, Meknás (Maroko).

ani předpokládat, protože v Maroku se nenacházejí – kromě Volubilis – žádné skutečně významné římské památky.³²

Další prokazatelně navštívené lokality známe až ze závěru pobytu. Dne 22. července 1927 si podruhé prohlédl alžírské město Tipasu.³³ Dne 24. července 1927 se začali vracet domů.³⁴

Výprava do Turecka, Libanonu, Sýrie a Řecka (1928)

Sestavím-li pomyslný žebříček zemí, které hodlal Josef Dobiáš procestovat, stojí na prvním místě Sýrie. Projet částí území, z něhož v roce 64 př. n. l. učinil Pompeius římskou provincií, se badateli podařilo až čtyři roky po vydání *Dějin římské provincie syrské. I. díl. Do oddělení Judaie od Syrie* (Praha 1924). V červenci 1928 odjel opět se svým bratrem do země, o jejichž římských dějinách byl informován snad nejlépe ze všech historiků své doby.

Hlavním důvodem stálého odkládání výpravy do Sýrie byla značně nestabilní politická a bezpečnostní situace v této oblasti od konce první světové války. Rok 1918 znamenal konec osmanského panství v arabských zemích. Poraženou sultánovu armádu v říjnu 1918 vystřídala francouzská a britská vojska. O dva roky později spojenecká rada Dohody na konferenci v San Remu definitivně rozhodla, že se Sýrie a Libanon stanou francouzským mandátním územím. Projev nespokojenosti proti francouzské správě v obou zemích na sebe nedaly dlouho čekat. Plošné povstání probíhalo s různou intenzitou až do roku 1927,³⁵ kdy se situace začala „stabilizovat“ a celkové poměry v zemích pod francouzskou správou byly po dlouhých deseti letech nejpříhodnější dobou k cestování. „*Politické poměry jsou tam teď klidné, jako už dlouho nebyly, a ostatně jsem Vám slíbil, že budu úzkostlivě dbát svého zdraví a bezpečí,*“³⁶ okomentoval situaci v Sýrii v dopise Boženě Černé.

Nemůže být pochyb o tom, že Josef Dobiáš svůj odjezd do Sýrie plánoval delší dobu. Stejně tak se domnívám, že po dubnu 1928 připravovaný program korigoval. A důvod? Žena.³⁷ Skladba trasy byla totiž velmi okleštěná.

³² Lokality svědčící o římské přítomnosti leží v Maroku převážně na západním pobřeží Atlantského oceánu – Banasi, Lixus, Mesoura, Sala (Rabát-Šalláš), Tingis.

³³ AAV ČR v Praze, fond Josef Dobiáš, pořádáno, pohlednice adresovaná rodičům do Pelhřimova, 22. 7. 1927, Tipasa (Alžírsko).

³⁴ Tamtéž, pohlednice adresovaná rodičům Josefa Dobiáše do Pelhřimova, 23. 7. 1927, Alžír (Alžírsko).

³⁵ P. SLUGLETT – M. FAROUK-SLUGLETT (ed.), c. d., s. 144-145, 254-257.

³⁶ AAV ČR v Praze, fond Josef Dobiáš, pořádáno, korespondence s Boženou Černou, dopis, 4. 7. 1928, Pelhřimov.

³⁷ Na jaře téhož roku se během účasti na I° Congresso Internazionale Etrusco, ko-

Snad dokonce uvažoval o odkladu odjezdu, o čemž by svědčil list zasláný Boženě Černé den před odjezdem: „Každý lístek bude znamenat zkrácení doby našeho odloučení, a ačkoli jich budu posílat co nejvíce, budu se snažit, aby jich bylo hodně málo.“ Následně dodává: „Kdyby ta cesta měla být jen turistickým výletem, pokládal bych za těžké provinění nezůstat doma – a to znamená teď u Vás (podtrženo J. D. – poznámka T. M.). Ale slyšel jsem už několikrát otázku, zdali znám zemi, jejíž dějiny vypsát jsem si učinil životním úkolem, vyslovenu s takovým přízvukem, že pokládám za povinnost poznat ji, aspoň zběžně, z *autopsie*.“³⁸ O šestnáct let mladší přítelkyně jeho rozpaky nad realizací syrské výpravy utišila, když se vyslovila pro důležitost a neodkladnost cesty s pochopením: „Jsem ráda, že jste jel, protože vím, jaký význam ta cesta má pro Vaši práci. Jsem ráda také proto, že znám, jací dovedou být lidé zlí a zlomyslní, a bolelo by mne velice, kdyby se Vás někdo dotkl kvůli mně. Vyčítala bych si to vždycky, že já jsem byla příčinou, že jste se zdržel doma. Nechci Vám nikdy v ničem býti přítěží nebo brzdou, a naopak, přála bych si tolik, abych Vám někdy v něčem mohla pomoci!“³⁹

Víme celkem přesně, jakými cestami Josef Dobiáš se svým bratrem putovali. Z jihočeského Pelhřimova odjeli 5. července 1928 vlakem v 9.00 hodin směr Maďarsko – Království Srbů, Chorvatů a Slovinců – Bulharsko – Turecko – Libanon – Sýrie. Osmého dne cesty, tedy 12. července překročili turecko-syrskou hranici.

V kemalistickém Turecku se zastavili pouze za čtyři dny v Cařihradu, donedávna hlavním měště někdejší obávané osmanské říše, kde museli vyřídit nezbytné vstupní formalities nutné k průjezdu Malou Asií. Prohlídka metro-pole přinesla Josefu Dobiášovi zklamání, neboť do Prahy psal „[...] o smutném překvapení, jaké působí naprostý zánik orientálního kouzla jeho obyvatel [...]“.⁴⁰ Z Cařihradu vyjeli jen na krátký výlet k Bosporské úžině.

Dne 11. července nastoupili cestu anatolskou železnicí ve směru Eskisehir – Afyonkarahisar – Konya – Adana a následujícího dne vstoupili na syrskou půdu. Bratři se chtěli za každou cenu vyhnout nevýhodnému spojení, které by je zdrželo v „obávaném“ Aleppu (Halab, ant. Beroea), druhém největším městě Sýrie, pověstném loupežemi a přepadáváním cizinců.

Nejschůdnějším dopravním prostředkem vhodným k cestování po Sýrii a Libanonu na konci dvacátých let minulého století byl vlak. Francouzská

naném ve Florencii, seznámil s Boženou Černou, dcerou Adolfa Černého, ministerského rady, spisovatele a básníka známého pod pseudonymem Jan Rokyta.

³⁸ AAV ČR v Praze, fond Josef Dobiáš, pořádáno, korespondence s Boženou Černou, dopis, 4. 7. 1928, Pelhřimov.

³⁹ Tamtéž, korespondence od Boženy Černé, dopis, 8. 7. 1928, Praha (zasláno do Damašku).

⁴⁰ Tamtéž, korespondence s Boženou Černou, dopis, 8. 7. 1928, Cařihrad (Turecko).

vojenská správa se hned po obsazení země zaměřila na vybudování kvalitní infrastruktury. Nemyslela tím na turisty, kterých v zemích Blízkého východu rok od roku přibývalo, ale na účely vojenské a strategické.⁴¹ Josef Dobiáš využil železničního spojení z Halabu do Damašku přes Hamu a Homs. Jižně od Homsu vede dráha přes území Libanonu a tady na východní straně země v údolí Beka'a leží původně foinické město, které Řekové přejmenovali na Héliopolis, dnešní Baalbek (cca 86 km od hlavního města Bejrútu), první a hlavní cíl výpravy. Právě z kopců svažujících se pozvolně do úrodného údolí mezi pohořími Libanon a Antilibanon fotografoval Josef Dobiáš krajinu rozprostírající se kolem starověkého města. Zříceniny Baalbeku jsou vskutku grandiózní. Dokládají spojení římských a orientálních vlivů ve stavbách, které svou monumentalitou předstihují i výstavné chrámy a paláce v antickém Římě. Město nabylo významu v pozdně helénistické a především římské době. Poskytovalo obyvatelům obvyklé pohodlí typické pro římské město. Nejcenější je však unikátní chrámový okrsek. Prohlídce archeologické lokality věnoval historik dva dny. Už 15. (nebo 16.) července se přesunul do hlavního města Sýrie, Damašku, čtvrtého posvátného města muslimů.⁴² Město se ještě vzpamatovávalo z rozsáhlého bombardování francouzským vojenským letectvem na podzim 1925. Josefa Dobiáše na prvním místě lákalo Národní muzeum, založené v roce 1919.

Nerozřešenou otázkou zůstává, zda Josef Dobiáš zavítal i do Palmýry, po Héliopoli druhé nejvýznamnější archeologické lokality v Sýrii. Palmýra (dn. Tadmor) leží 240 km severovýchodně od Damašku. Ohromí-li návštěvníka v Baalbeku chrámový komplex, je v Palmýře fascinován pozůstatky celého města, které se zdají být ještě působivější. Nepodařilo se mi však v Dobiášově fondu najít nic, co by potvrdzovalo návštěvu tohoto kdysi mocného obchodního města v poušti. Pokud do Palmýry skutečně odjel, mohl tak učinit jedině mezi 15. a 17. červencem, kdy byl ubytován v hotelu v Damašku. Spojení Damašek – Tadmor bylo bezproblémové, protože druhá kvalitní silnice na území Sýrie vedla z hlavního města do Bagdádu právě přes Tadmor a město Hít na řece Eufratu v britském Iráku. Jediným důvodem, který by vysvětloval, proč Josef Dobiáš nezajel do tak důležité lokality, byla neklidná bezpečnostní situace v pouštních a horských oblastech Sýrie, kam se stáhly poslední zbytky vzbouřených kmenů v letech 1926 a 1927.

Z Damašku historik odjel 18. července do Bejrútu, hlavního města nezávislého Libanonu, který byl v roce 1926 vyhlášen republikou. O jeho program v následujících dnech nevíme nic konkrétního. Předpokládám, že se ubytoval ve městě a cestoval po okolí, neboť významné lokality na starém foinickém pobřeží (Byblos, Tripolis, Sídón, Tyros ad.) jsou z hlavního města dobře dostupné.

⁴¹ A. Mustil., *Od Libanonu k Tigridu. Nová Syrie*, Praha 1938, s. 22.

⁴² AAV ČR v Praze, fond Josef Dobiáš, pořádáno, účet z hotelu v Damašku.

Bejrútský přístav byl místem, kde cestovatelé opustili 21. července asijský kontinent. Na zpáteční cestě se bratři ještě zastavili v Řecku, v Athénách, kde se podle dostupných informací zdrželi dva dny. V neděli 28. července, 24. dne cesty, se vrátili zpět do rodného Pelhřimova.

Čtvrtá a pátá africká cesta (1929-1930)

V roce 1929 vstoupil Josef Dobiáš po dvou letech na africkou půdu ve španělské Ceutě. Návštěva Afriky v tomto roce byla jiného charakteru než všechny předcházející i než ta poslední v roce 1930. Necestoval po anticových památkách. Během svatební cesty po Španělsku si novomanželé Dobiášovi odskočili přes Gibraltarský průliv na krátký výlet do Maroka. Je nepravděpodobné, že by se v Maroku zdrželi více dní. Zcela jistě prošli Tetuán, hlavní město španělského severního protektorátu. Prohlídka tohoto města na břehu Středozemního moře jistě stačila k tomu, aby načerpali nefalšovanou atmosféru typického arabského města, která je mimochodem všudypřítomná dodnes.⁴³

Z mého pohledu byla nejzajímavější a nejobtížnější africkou výpravou Josefa Dobiáše pátá a zároveň poslední cesta, směřovaná v roce 1930 do Tuniska a Alžírka. Ojedinělá je už z toho důvodu, že o tomto programu nabitým zájezdu detailně vypovídá obsáhlá korespondence. Žádná z jeho předchozích cest po Středním východě není tak podrobně zachycena. V dopisech zasílaných z Tuniska a Alžírka do Prahy se odehrává pestrý příběh římské Afriky. V pozůstalosti Josefa Dobiáše se nezachovaly žádné podobné listy, v nichž by dal tak spontánně průchod svým pocitům.

Historik vlastně odjel do Afriky pracovně. Byl vyslán, jako už tolikrát, reprezentovat československou vědu na V. mezinárodním archeologickém kongresu, jenž se konal v Alžíru ve dnech 14.-16. dubna 1930. Jak bylo pro Josefa Dobiáše typické, nevedla jeho cesta pouze do konferenčních sálů, na společenské akce a organizované výlety kongresistů, ale sám se vydával po stopách Římanů. Některé lokality znal z předchozích pobytů, jiné viděl prvně.

Do Alžírka se vypravil osvědčenou cestou. Dne 6. dubna přijel do Říma, z něhož se po krátké zastávce přesunul do Neapole, kde se 7. dubna nalodil na parník do Palerma. V sicilském přístavu o den později opustil na 17 dní evropskou pevninu a parníkem se přepravil přes Sicilský průliv do Tuniska.

Bezpečnostní situace ve francouzských koloniích zůstala i nadále příznivá, a tak nic nebránilo tomu naplánovat si libovolnou trasu. Problém byl opět jen s nevyhovující přepravou. V jednu chvíli se badatel dokonce obával, že se do Alžírka vůbec nedostane, protože určitými místy nevedla železnice a většina památek, připomínajících zašlou slávu Říma, ležela mimo veškeré schůdné cesty, takže jediným přístupem byly písky, které ovšem vytrvaly

⁴³ Tamtéž, fotografie Boženy Dobiášové s popiskem, 1929.

děšť v dubnu 1930 měnil v potoky. Josef Dobiáš ale nehodlal ze svého cestovního plánu ustoupit. Objednal si auto i s řidičem – průvodcem.

Prvním římským městem zapsaným v jeho diáři byl Althiburos (dn. Medéna) v pohoří La Grande Dorsale v severozápadní části Tuniska. Už první zastávka se měla stát roztržitému profesorovi osudnou. Podařilo se mu v rozlehlých ruinách, doposud nedotčených systematickým zásahem moderního archeologa, ztratit peněženku s veškerými doklady, finanční hotovostí a zpátečními jízdenkami. „Vzpomněl jsem si, že jsem si jí podložil aparát, aby pevněji stál, ale jaká byla naděje, že ji opět najdu, když se nám stále v patách drželi domorodí Arabové, proslulí svou kleptomanií! Dovedeš si myslit, jak mi bylo, běhal jsem jako štvaný v tom kamenném bludišti, zarostlém bujnou zelení (vykopána je jen pranepatrná část) – a nenašel.“⁴⁴ Dobiášovu peněženku nakonec našel jeho francouzský řidič.

Z dalších římských lokalit – ještě na území Tuniska – viděl El-Kef (ant. Sicca Veneria), Maktar (ant. Mactaris) a Hajdru (ant. Ammaedara) na tunisko-alžírských hranicích. Jen z části vykopané město Sicca Veneria, založené Římany po pádu Kartága, je zajímavé mimo jiné lázněmi, částečně přebudovanými na křesťanskou baziliku. Dominantou města Mactaris, jehož systematický archeologický výzkum začal v roce 1914, je Traianův vítězný oblouk z roku 116 n. l. Také nedaleká Ammaedara se pyšní vítězným obloukem Septimia Severa.

Před příjezdem na konferenci v Alžíru, kam dorazil odpoledne 13. dubna, ještě sjezdil další anticové lokality, Theveste (dn. Tebessa) a Cirtu (dn. Constantine). Obě místa znal z pobytu před šesti lety. Avšak chtěl-li absolvovat prohlídku všech uvedených míst, musel si opět pronajmout automobil. „Jezdění bylo velmi dobrodružné, pro Tebe by to sotva bylo: umazanou, ale velmi silnou mašinou (Ford!), která brala řečiště a »brala« příkopy, na kterých by jiný stroj jistě srazil si vaz. Kromě toho jsme jeli kolem tolika římských osad, že mi zrak přecházel. A vše ponecháno na pospas Arabům, kteří si z materiálu staví své bídné chatrče nebo roztloukají nejvzácnější památky z mramoru na – hašení vápna... Když si člověk pomyslí, že Italové vyhodili už 20 milionů (!), aby odhalili pouhý spodek lodního trupu beze všech památek v Nemi, a že se chystají na podobný náklad na loď druhou [...] jak nerovnoměrně je rozděleno i v tomto směru národní bohatství. Za tyto peníze by mohla být pohodlně prozkoumána všecka nesmírně rozsáhlá města římské severní Afriky.“⁴⁵ Historik byl doslova konsternován stavem, v jakém se většina památek nacházela, a nedovedl pochopit neúctu muslimského obyvatelstva ke kulturnímu dědictví římské říše.

⁴⁴ Tamtéž, korespondence s Boženou Dobiášovou, dopis, 10. 4. 1930, Ebba Ksúr (Tunisko).

⁴⁵ Tamtéž, korespondence s Boženou Dobiášovou, dopis, 12. 4. 1930, Constantine (Alžírsko).

Ve dnech 14.-16. dubna přerušil Dobiáš prohlídku Alžírsko a aktivně se účastnil konference.⁴⁶ První den vystoupil se svým referátem, v němž hovořil o významu epigrafických památek nalezených v římské Africe pro dějiny československého území v době římské.⁴⁷

Po odjezdu z Alžíru se opět pronajatým automobilem vypravil do Džemily, poprvé shlédl Thuburicum Numidarum (dn. Šamísa), dále Madauros (dn. Madaure) a v Tunisku Simitthus (dn. Šimtu).

Josef Dobiáš přiznává, že „[...] letošní má cesta mne vedla samými naprosto zapadlými a stranou od vyježděných cest ležícími místy [...]“.⁴⁸ Mnohá z těchto měst byla navíc neprobádaná. Takové nevykopené město charakterizuje těmito slovy: „Nevím, dovečeš-li si představit, jak takové nevykopené město vypadá. Ohromná rozloha velmi těžko přístupná i přehledná pro rozervanost a výškové rozdíly v terénu, pokrytá troskami a zarostlá sice nejkrásnějším kvítím, jaké si lze představit, ale také hustým porostem, kde hadi nejsou žádná zvláštnost. Viděl jsem tam dva, zabité, ale exempláře (1/2 metru dlouhé!). Po druhé bych si do takových míst opatřil důkladnější obuv. Ale byla to krása!“⁴⁹

Zpět na evropskou půdu vstoupil 24. dubna 1930. Do Afriky se už nikdy nepodíval. Žádný z českých historiků starověku nebyl nikdy tak dokonale seznámen s dějinami římské Afriky jako Josef Dobiáš. Podle Dobiášových vlastních zpráv víme, že jeho scestovalost po severní Africe dokázali ocenit i francouzští historici zabývající se dějinami římských provincií. „Největší respekt jsem vzbudil, když jsem vypravoval, co všecko z Afriky znám – ani oni (tzn. francouzští badatelé – pozn. T. M.) tam někde nebyli!“⁵⁰

Dobiášův zájem o římskou Afriku souvisel s jiným jeho badatelským okruhem, jemuž se věnoval od roku 1918, dějinami československého území v době římské. Dobře věděl, že „[...] zdejší nápisy jsou snad nejbohatnější pro dějiny všech provincií – i pro dějiny naše! [...] Když si pomyslím, kolik takových nápisů zmizelo a jistě ještě zmizí ve vápenicích afrických, vystává mi na těle husí kůže.“⁵¹ Thuburbo Maius, Mactaris, Bulla Regia

⁴⁶ O kongresu více viz www.tabbourt.com – F. PELLATI, *Il V Congresso di Archeologia di Algeri. La regina della civiltà mediterranea rievocata nella Mauritania cesarea*, in: *Il Giornale d'Italia*, 24. 4. 1930.

⁴⁷ J. DOBIÁŠ, *Les Romains dans le Territoire de la Tchécoslovaquie actuelle d'après les fouilles récentes*, in: *Cinquième Congrès International d'archéologie, Alger 14-16 avril 1930*, Alger 1933, s. 159-174.

⁴⁸ AAV ČR, fond Josef Dobiáš, pořadáno, korespondence s Boženou Dobiášovou, dopis, 20. 4. 1930, Súk Atlas (Alžírsko).

⁴⁹ Tamtéž.

⁵⁰ Tamtéž, korespondence s Boženou Dobiášovou, dopis, 12. 4. 1930, Alžír (Alžírsko).

⁵¹ Tamtéž, korespondence s Boženou Dobiášovou, dopis, 12. 4. 1930, Constantine (Alžírsko)

a další lokality uchovaly epigrafické prameny poskytující cenné podrobnosti o pobytu římských vojenských jednotek na našem území.⁵² To byl hlavní důvod, vedle touhy cestovatelské, proč chtěl Josef Dobiáš z vlastní zkušenosti procestovat severoafrické země. Z autopsie nepoznal jen Libyi a Egypt.⁵³

SUMMARY

Historian Josef Dobiáš on His Tours. In Ancient Romans' Footsteps

Josef Dobiáš (1888-1972), the historian of ancient history, realized in the 20's of the 20th century six journeys around the Middle East. Between the years 1924-1930 he undertook five expeditions around the Roman Africa. In the year 1928 he toured Turkey, Lebanon, Syria and Greece. His journeys had only scientific character. He still belongs to the most important experts of the Roman Africa. Josef Dobiáš always emphasized importance of the autopsy.

⁵² Srov. J. DOBIÁŠ, *Nový nápis ze Zany (Diana Veteranorum) a římský nápis na skále trenčinské (CIL III 13439 = Dessau, ILS 9122)*, in: *Listy filologické* 80, 1957, s. 179.

⁵³ Přihlásil se na archeologický kongres, který se měl konat v libyjském Benghází v roce 1938. Konference se nakonec neuskutečnila pro válku v Habeši.

VÁCLAV (REMEDIUS) PRUTKÝ (1713-1770), O DALŠÍ CESTĚ, DO KÁHIRY

Přeložil Josef FÖRSTER (Praha)

Český čtenář měl možnost se seznámit s textem *Itineraria* Václava (Remedia) Prutkého nejprve díky dvěma objevitelským barokologickým edičním počínům historika Z. Kalisty (1900-1982). V r. 1941 uveřejnil český překlad 49. kap. II. dílu *De reditu ex Aethiopia* ve výboru *Cesty ve znamení kříže*, Evropský literární klub, Praha 1941, a v témže roce také překlad 15. kap. II. dílu *De adventu in civitatem regiam Gondar* v souboru textů *České baroko*, Evropský literární klub, Praha 1941. Egyptolog M. Verner v r. 1967 připojil ke své studii *Staroegyptské památky, jak je viděl v 18. stol. český cestovatel Václav Remedius Prutký*, in: *Nový Orient*, s. 83-85, úplný překlad 20. kap. I. dílu *De idolo Sphinge* a obsah dalších dvou kapitol s egyptologickou tematikou: kap. 19. *De pyramidibus*, kap. 21 *De mumii* spolu s jejich útržkovitým překladem.

Zde podáváme překlad 4. kapitoly, první ucelené kapitoly I. dílu *Itineraria*, jako doplněk ke studii o Prutkém *Itinerariu* uveřejněné v tomto čísle. Překládali jsme přímo z rukopisu, text členíme do odstavců, kurzívou jsme zvýraznili slova vyznačená v originále podtržením.

Když jsem se podíval do Alexandrie a podrobně ji prozkoumal, zamířil jsem po moři do *Rosetty*, malého obchodního města, dostupného dvěma různými cestami. Jedna vede po moři a je dlouhá padesát italských mil,¹ druhá po zemi měří čtyřicet pět mil. Obě jsou však nebezpečné. Na pozemní cestě hrozí totiž přepadení lupiči, oloupení, někdy dokonce vražda a jiné nástrahy. Každý, kdo k vykonání cesty použije mulu, zaplatí jednu pataku² nebo dva zlaté³. Pro cestovatele po zemi to znamená větší námahu než cesta po moři. Cestovatelé lodí nejen že se vyhýbají zemi, ale navíc se do *Rosetty* dostávají za cenu pouhých deseti medinů, byť s větším strachem a nebezpečím.⁴ Cestující vyplouvají společně z alexandrijského přístavu o půlnoci na

¹ It. míle = 1 488,6 m.

² Španělská *pataca* je lidové pojmenování pro jednu osminu realu, staré mince španělského původu (později ražené i v jiných zemích).

³ V orig. *florén* nebo *dukát* je italská mince florentského původu obsahující asi 3-5 g zlata.

⁴ *Medin* je evropské pojmenování osmanského *para*, stříbrné mince užívané v Egyptě a Turecku. 1 medin = asi 2 staré krejčary (dvouhaléře), 100 000 medinů = 3 000 zlatých.

patnáctihodinovou plavbu. Sedí natěsnáni ve člunu takovým způsobem, že se dá stěží natáhnout ruka nebo noha vzhledem k množství lidí, neomalenesiti Turků nebo pro velký náklad zboží. Mohamedáni spí, křesťané bdí na způsob psů a hlučící mohamedáni se k nim chovají velmi špatně a ještě více jsou obtěžováni kněží, pokud jsou rozpoznáni.

Já jsem si zvolil cestu po moři a nemálo jsem se strachoval. Noc uběhla beze spánku. Velmi jsem se obával prvního styku s Turky, abych se snad od jednoho člověka nacházejícího se příliš blízko nenakazil morem, jak je u nás obvyklé. Brzy za svítání⁵ byla za obrovského křiku zvednuta kotva a námořníci se dali do pravidelného střídavého veslování a ulehčovali si svoji namáhavou práci zpěvem. V plavbě jsme pokračovali s napjatými plachtami a pluli za velmi příznivého větru stále směrem k pevnině. Dostali jsme se do blízkosti malého města *Beckier*, jinak řečeného *Abúkír*. Má na pohled příhodný přístav a hradby, uvnitř kterých obchodují Evropané, především Francouzi, ovšem s menším úspěchem než v Alexandrii, jež je od něj vzdálena osmnáct italských mil. A poněvadž nebyl žádný důvod, abychom se přiblížili k tomuto přístavu, dostali jsme se kolem poledne do blízkosti Nilu a náhle jsme spatřili, jak se voda, dříve průzračně modrá, proměnila v zakalenou s bílým odstínem. Tehdy byl Nil totiž rozvodněn, a proto byla voda plná kalu a bláta.

Konečně jsme se z moře dostali na řeku a nejméně jednu italskou míli jsme pluli bez obtíží a bez obav, než jsme dorazili doprostřed řeky, do místa nazývaného Araby *Boggas*, kde se navzájem sráží mořská voda s Nilem. Moře se totiž staví do cesty ústícímu Nilu, jenž rozráží s mohutnou silou mořské vlny, a přívaly vody se zdvíhají z obou stran. Vlnobití se divoce pění a ozývá se syčení obou protiv, sladkého a slaného živlu, jež předznamenává nebezpečnou pohromu, tím více obávanou námořníky, když se zpětnými nárazy mořských proudů vymílá velmi mnoho písku, a vytvářejí se tak pod vodou malé pahorky, které jako by chtěly zamezit Nilu v přístupu. Ten přesto svým dravým proudem a bouřlivou silou písek při ústí rozrušuje. Z toho plyne, že tímto zápasem vln, trvajícím jednu hodinu, se písek přemísťuje z jednoho místa na druhé. Proto tedy neviditelné písčité pahorky, tvořící se pod vodou, nahánějí námořníkům obrovský strach a činí ústí řeky nebezpečným. Lodě narážejí do písku takřka denně a potápějí se v bouřlivém vlnobití, které je převrací. Ti, kteří neumějí plavat, spolu se zbožím padnou nešťastně za kořist Arabům, kteří umějí nejenom plavat, ale i plžít se pod vodou, a to jim přináší vysoký zisk.

Od té chvíle jsme byli po tolika překonaných nebezpečích při zmíněném obtížném postupu ostražití, lidé nastupující a vystupující v *Boggas* vybízeli, aby nějaký zkušenější námořník stál v člunu a dával pozor, měřil dno olov-

⁵ Logický rozpor: v předcházejícím odstavci se uvádí, že loď odplouvala o půlnoci.

nicí a zkoumal ho dostatečně dlouhými tyčemi. Strach nás však neopustil. Naše loď či spíše člun stěží plul po navzájem do sebe narážejících vlnách. Plně naložen zbožím a lidmi se ocitl v nebezpečí, naše duše se chvěly strachem. Kapitán lodi všem přikázal sednout si do vnitřního prostoru lodě. Mohamedáni vzývali s horoucím zápalem svého zatraceného proroka, já jsem se svým společníkem prosil vůli Boží, dokud jsme šťastně neunikli dravé síle vln. Vzdávali jsme díky Nejvyššímu, že jsme nebyli zahubeni v úseku jedné italské míle. Celý vjezd a výjezd z Boggas činí pět italských mil. Potom jsme se dostali na Nil, jenž stéká na okolní rozpálená pole, zelenavé louky, různé rostliny a stromy a přináší jim vláhu. S potěšením jsme pohlíželi na navzájem si podobné zahrady a přemýšleli o Boží všemohoucnosti a chválili ji, protože předtím jsme v Alexandrii viděli všechno suché, zvadlé a téměř spálené slunečním žářem. A zde bylo všechno zelené jako v ráji, rozesmáté louky s jednotlivými rostlinami osvěžovaly dříve znaveného ducha.

Po dvou hodinách jsme šťastně dorazili do *Rosetty*, ve tři hodiny po poledni. Arabové ji nazývají *Rašíd*, ve starověku se jmenovala *Kanope*. Nejstarší město bylo Řeky pojmenováno *Malá Hermopolis*. Jeho biskup Makarios se kdysi zúčastnil efeského koncilu,⁶ jak je uvedeno u Athanasia. Tento biskup je v *Dopise Athéňanům* nazýván *Dragotius*. Ve starém řeckém zápisu je možno zároveň číst, že biskup Izaiáš se zúčastnil chalkédonského koncilu. Toto město bylo založeno Ptolemaiem Filadelfem. Metropole šesté provincie *Elbaheri*,⁷ o níž hodlám psát dále, je současně v koptském jazyce nazývána *Damauer*, v řečtině Panefysis. O ní se zmínil Odipo:⁸ „*Je to město v sousedství Alexandrie, obrácené směrem k poušti. Bylo takto nazváno podle Pánova*⁹ *kultu.*“ Kdysi to bylo město významné svým velmi starým biskupským úřadem, jehož biskup, jak se uvádí, se zúčastnil níkajského koncilu a Ammónios koncilu efeského. Existuje zde mnoho rozbořených příbytků poustevníků. V této provincii prý bydleli synové Izraele a je to ona země Gessen,¹⁰ již připomíná Písmo svaté.¹¹ V některých místech má délku dvou denních pochodů, někde pouze jednoho. Na východě hraničí s Nilem, na jihu s *Gízou* neboli *Persopolí*. Na západě má přístav pro spojení s Alexandrií, na východě s Nilem. Město je to ponejvíce obchodní, položené na břehu Nilu, velmi pěkně vystavěné, ve svém obvodu oválného tvaru čítá délku šesti mil (nadále vždy rozuměj italských). Počet obyvatel, včetně Evropanů, činí

⁶ Datace čtyř nejstarších koncilů: 1. koncil, v Níkaii (325), 2. koncil, v Konstantinopoli (381), 3. koncil, v Efesu (431), 4. koncil, v Chalkédonu (451).

⁷ Arab. *El-Baheri*.

⁸ Autor blíže neznámý.

⁹ V Egyptě byl Pán ztotožněn s Osiridem. K jeho kultu se hlásili vládnoucí Ptolemaiovcí, kteří ve snaze vyrovnat se svým předchůdcům, egyptským faraonům, odvozcím svůj původ od boha, prohlásili Pána za svého předka.

¹⁰ Hebr. *Góšen*, země na východ od nilské delty.

¹¹ První výskyt *Gn* 45,10.

80 000 lidí. Dopravou po lodích, zpravidla nazvaných *saiky*,¹² se zde obstarává velmi mnoho zboží dováženého z Konstantinopole, Smyrny, Kypru, Kréty a jiných míst Řecka a Turecka. Zároveň to prý bylo kdysi místo radováněk Kleopatry. Před několika málo lety bylo toto město přestavěno. Na pohled je půvabné a příjemné jako jiná orientální místa, je obklopeno zahradami s rozmanitými stromy, zvláště datlovými palmami a fíkovníky.

Jen co jsme přirazili ke břehu a spustili kotvu, už se jako mouchy slétli na naši loď mohamedáni, zpola nazí a rozedraní, kteří mají ve zvyku přenášet zavazadla přijíždějících z místa na místo. Každý z nich se strachoval, aby se dostal do lodi co nejdříve kvůli většímu zisku. Strhla se mezi nimi taková hádka, řevnivost a křik, jako když se kočky a psi hryžou o jednu kost. Tři nebo čtyři se snažili odvléci jednu věc. Evropanovi, který nerozumí jejich řeči, by se mohlo zdát, že bojují o život, ačkoli se k bití uchylují jen zřídka nebo nikdy. Byl jsem z toho celý zmatený, protože jsem neznal místní zvyk. Když jsem uviděl, že hádající se lidé odnášejí všechna má zavazadla pryč, pochyboval jsem, zda se s nimi ještě shledám. Byl jsem opravdu na rozpácích, když vtom mi přiběhl na pomoc židovský tlumočnick francouzské národnosti, který uklidnil hádku a postaral se o uložení všech mých věcí v hospicu Svaté země. Poznamenal, že se na tomto místě ztrácejí věci zřídka nebo vůbec. A tak jsem našel jednotlivé věci v hospicu našich bratří jménem *Loranda*, sídle francouzského prokonzula.

Loranda je jeden z poměrně velkých domů, má velkou železnou bránu a podobá se klášteru o čtyřech patrech. Její vnitřek je prostorný, v přízemí se nachází sklad zboží, v nejvyšším patře je kolem dokola místo pro ubytování obchodníků. Je rozděleno podobně jako malé klášterní cely podle různých národností mezi Francouze, Italy (tam se nachází i malá kaple francouzského prokonzula a Otců Svaté země), Řeky, Armény a Židy. Protože město nemá hradby a přístup k němu je umožněn komukoliv, je ohrožováno ve dne v noci častými loupeživými nájezdy Arabů, kteří mají ve zvyku vyhledávat hlavně obchodníky. Brána Lorandy je na noc dobře uzamykána, někteří místní obyvatelé se zde snaží nalézt úkryt před nenadálými nájezdy Turků a Arabů a za svoji bezpečnost platí pánovi domu velkou sumu.

Při ústí řeky jsem zpozoroval starobyloou rozbořenou pevnost, dnes již velmi málo obranyschopnou. Okolí Rosetty je osázeno rýží a musí být nepřetržitě zavlažováno. Vzhledem k množství vody a přílišnému vlhku se zde rodí tisíce much a komárů. Takový počet se nevidí nikde v celém Egyptě. Dá se říci, že bič faraonův přetrvává dodnes. Tato zvířátka působují obyvatelům obrovské smrtelné útrapy při všech činnostech, při modlení, jídle, práci. Spát se dá jen pod závěsy, nazývanými Arabi *namusii*.¹³ Lidé odpočívají na lůžku dobře schováni na způsob motýlů. Stačí najít malinký otvor

¹² *Saika* – člun, lehká loď.

¹³ Arab. *namús* (kol.) – komáři.

a dostane se tam tolik komárů, že je nejen nemožné spát, ale celé tělo je důkladně poštipáno tak, jako kdyby bylo zbičováno. Také v denní době se nepozorovatelně dostávají pod oděv. Lidé podle místního zvyku chodí bosí a z těchto ran jim teče krev jako z žizev.

Já jako cizinec jsem to nevěděl. Pod oděv se mi za dvě hodiny dostalo obrovské množství hmyzu, aniž bych to pocítil. Ačkoli jsem se tomu všemi možnými pohyby bránil, měl jsem nohy celé poštipané, jako by to bylo od žihadel. Nikde jinde nepůsobují takové strašné útrapy jako v Rosettě a nejvíce v době, kdy je Nil rozvodněn. A protože se Rosetta nazývá podle falešného proroka Svatá země, tak každý křesťan nebo žid, jenž zde zemře, není hoden spočinutí ve Svaté zemi. V okamžiku úmrtí je nutno jej dopravit do Alexandrie. Katolíci jsou pohřbíváni v kapli svaté Kateřiny, panny a mučednice, židé a heretikové na jim vyhrazeném místě. Důvod této skutečnosti byl vymyšlen Turky. Říká se, že tu prý zázračně stanul bláznivý prorok jednou nohou na věži, druhou pak v Mekce, městě Arábie Skalnaté, a proto je věž nakřivo. Je dost podobná věži v Bologni,¹⁴ výškou je však menší. Myslím si, že se nedá věřit tomu, že zmíněná věž byla pokřivena bláznivým prorokem, jak se tvrdí. Byla však vystavěna velmi dovedně se skvělou řemeslnou zručností stejně jako věž v toskánské Pise. V tomto městě jsem, kromě jiného, obdivoval hejna ptáčků, takzvaných lejsků.¹⁵ Jsou velmi malí, ale mají maso vybrané a jemné chuti. Prodávají se za malou cenu, dvanáct kusů za jeden medin, sto kusů za osm medinů. Za jeden zlatý se dá koupit pět set kusů. Každý den se chytají ve velkém množství spolu s křepelkami.

Nyní je nutné kvůli zachování lepšího pořadí poznatků objasnit, na kolik částí nebo provincií se Egypt dělí. Je na to třeba dost pozorně dbát vzhledem k úspěšnému vykonání mé cesty.

¹⁴ Věž *Torre Garisenda* z 12. stol., která musela být kvůli bezpečnosti několik let po zahájení výstavby snížena. Dodnes zůstala nakloněna přibližně 3 m od své osy.

¹⁵ Lat. *Ficedula parva*.

Prof. PhDr. Růžena Dostálová, CSc., octogenaria

Profesorka Růžena Dostálová, naše přední byzantoložka a čestná členka JKF, oslavila v loňském roce své osmdesáté narozeniny v plné síle, již by jí leckterý padesátník mohl závidět. Nejenže stála v poměrně nedávné době (1993) u zrodu oboru novořeckých studií na FF MÚ v Brně, kde dosud vyučuje novořeckou literaturu i jiné předměty, ale jako externistka se podílí i na výuce na FF UK v Praze (kurzy novořečtiny a přednášky/semináře z oblasti byzantských studií) a na částečný úvazek spolupracuje s Centrem biblických studií ETF UK; kromě toho neustále vykazuje obsáhlou publikační činnost vědeckou, pedagogickou i překladovou. Málokdy se setkáme s osobností s tak širokým záběrem, s tak obdivuhodným rozsahem aktivit a s tak rozsáhlou specializací, že zahrnuje pozdní antiku, byzantologii i neogrecistiku.

Profesorka Dostálová se narodila 22. dubna 1924 v Bratislavě, ale od roku 1936 žije v Praze. Po maturitě na Akademickém gymnasiu v Praze studovala obory latina a řečtina na FF UK v Praze (absolvovala v r. 1949, PhDr. 1951), doplněné v letech 1949-1951 o novořečtinu. Téměř celý svůj život (1953-1990) pracovala v Kabinetu pro studia řecká, římská a latinská ČSAV (pozdější Ústav klasických studií AV ČR, dnešní Kabinet klasických studií Filozofického ústavu AV ČR), kde získala r. 1959 hodnost CSc. v oboru filologických věd a v letech 1986-1988 se stala vedoucí byzantologického oddělení. Období „ČSAV“ bylo již zmapováno v medailonku *Růžena Dostálová sexagenaria* (L. VIDMAN, *Listy filologické* 107, 1984, 197-201) a v úvodním článku v časopise *Byzantinoslavica* 50, 1989 (V. VAVŘÍNEK, nepaginováno), a proto se dnes soustředíme na další etapu života prof. Dostálové.

V době, kdy si jiní lidé již užívají zaslouženého odpočinku, dosahuje vrcholu „pedagogické období“ prof. Dostálové.¹ Rok 1989 ji zastihuje jako hlavní vyučující jediného běhu oboru novořečtina, který byl na FF UK otevřen po odchodu dr. Th. Nedělky, kromě toho působí na FF UK i v oboru byzantologie. V roce 1991 byla jmenována docentkou pro obor byzantské a novořecké filologie, v roce 1996 profesorkou pro obor klasické filologie. Přestože novořečtina jako obor již znovu otevřena nebyla, zůstala prof. Dostálová na FF UK v Praze i nadále jako externí vyučující. Její volitelné před-

¹ Prof. Dostálová se věnovala výuce porůznu i dříve, učila např. latinu absolventy dělnických přípravků a děti zaměstnanců velvyslanectví na Italském ústavu, klasickou řečtinu (pro obor novořečtina) na FF UK v Praze, novořečtinu na Jazykové škole v Praze.